

DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v058.2025.3>

ORCID ID: 0000-0003-4588-2636

Формування цілей статті. Метою цієї статті є дослідження окремих аспектів функціонування цивільного права, міжнародного приватного

права та римського приватного права шляхом з'ясування сутності та природи функціонування цивільного права, міжнародного приватного права та римського приватного права. Тенденції персоналізації, глобалізації, інформатизації та фрагментації суспільного життя підвищують прояв окремих функцій науки цивільного права та міжнародного приватного права. При цьому на певних історичних проміжках часу роль окремих напрямків впливу науки цивільного права та міжнародного приватного права може змінюватися. Соціальне призначення науки цивільного права та міжнародного приватного права може визначатися потребами суспільного розвитку. Загальні тенденції суспільного життя можуть впливати на функціонування науки цивільного права та міжнародного приватного права. Зазначене значним чином актуалізує дане дослідження.

Виклад основного матеріалу. Під наукою розуміється «одна з форм суспільної свідомості, що дає об'єктивне відображення світу; система знань про закономірності розвитку природи і суспільства та способи впливу на оточуючий світ», «окрема галузь цих знань» [8, с. 653].

Значення науки в суспільному житті обумовлюють її особливий статус в сучасній культурі і нові риси її взаємодії з суспільною свідомістю. У цьому аспекті гостро відчувається проблема особливостей наукового пізнання і його співвідношення з іншими формами пізнавальної діяльності. Серед іншого в літературі виділяються «пізнавальна функція науки – це вияв найбільш суттєвих знань про закони розвитку природи, суспільства і мислення та їх взаємозв'язок», «критична функція науки», яка «полягає в оцінці виявлених закономірностей, властивостей, тенденцій з метою підсилення позитивних сторін явищ, процесів і усунення негативних. З цими функціями пов'язана і практична, яка полягає у вдосконаленні оточуючого світу, особливо системи матеріального виробництва і суспільних відносин» [9, с. 5].

Юридична наука також виконує низку функцій, серед яких в юридичній літературі виділяються «пізнавальна (гносеологічна), евристична, прогностична (функція наукового передбачення), практична (прикладна або функція допомоги практиці) та ідеологічно-виховна» [10, с. 9]. При цьому «окремі юридичні науки можуть виконувати також специфічні функції» [10, с. 9].

Наука цивільного права як соціальний інститут повинна виконувати корисні для суспільства функції. Функції науки цивільного можуть бути виявлені не лише шляхом аналізу суб'єктивного

задуму дослідника, але і шляхом оцінки об'єктивної спрямованості наукових результатів. Оскільки дослідницька діяльність доволі часто ведеться суб'єктами, які можуть достатньо довільно ставити мету досліджень, то може поставати питання співвідношення зазначеного та виконання функцій цивілістики як її впливу на суспільство в певному напрямку. Виконання цивілістичною наукою функцій, актуальних для конкретного періоду, забезпечується через інституційну структуру науки серед іншого за рахунок підтримки певних досліджень та їх результатів.

Функції цивілістичної науки в якійсь частині йдуть за функціями юридичної науки взагалі, при цьому цивілістична наука в силу специфіки її предмета має власну динаміку і впливає на навколишню дійсність (суспільство і право). Це пов'язано з тим, що цивілістика має враховувати велике розповсюдження цивільно-правового регулювання, отже, розробляти власну систему прийомів дослідження специфічної частини предметної реальності – приватних відносин.

Також і юридичній літературі висловлювалася думка, «що до вивчення функцій науки цивільного права, як і до інших правових наук, слід підходити комплексно, системно, враховуючи різноманітні фактори й умови їх реального здійснення. Це особливо важливо з огляду на те, що юридична доктрина взагалі та галузеві правові науки є духовною структурою, ідеальною функціональною системою, інтегральною категорією духовно-ціннісного освоєння правового буття» [11, с. 147]. При цьому функцію науки цивільного права можна визначити як вплив науки цивільного права в певному напрямку та соціальне призначення науки цивільного права.

В юридичній літературі виділяють пояснювальну, створюючу, прогностичну, ідеологічну, описову, символічну, регулятивну, критичну, виховну функції цивілістики.

Результат цивілістичних досліджень може ставати формальним джерелом цивільного права. Регулятивна функція цивілістики полягає в тому, що наукові результати можуть ставати безпосереднім регулятором діяльності суб'єктів.

При цьому «як слідує зі змісту глави 1 ЦК України, цивільне законодавство України може існувати в таких формах: 1) акти цивільного законодавства України; 2) договори суб'єктів цивільного права; 3) звичаї; 4) міжнародні договори; 5) інші акти цивільного законодавства (правова доктрина, прецеденти, корпоративні норми і т. ін.)» [3, с. 56].

В юридичній літературі юридична доктрина визначається як «науково оформлена концептуальна ідея, спрямована на удосконалення правового регулювання й визнана державою або іншим публічно-владним суб'єктом як джерело правотворчості та правозастосування» [12, с. 338], «напрацювання відомих учених-правників, які можуть бути використані для вирішення юридичних справ. Надання юридичної сили саме цим положенням зумовлено, по-перше, тим фактом, що в них відображається правова дійсність, уявлення про право, зміст права, який є виразником певних соціальних реалій та інтересів, а по-друге, повагою і довірою до вчених-правників у суспільстві, зокрема, з боку практикуючих юристів» [13, с. 165].

В юридичній літературі також висловлювалася думка згідно якої «деякі країни до джерел міжнародного приватного права «Відносять доктрину» [14, с. 10] міжнародного приватного права. При цьому також існує точка зору, що «обґрунтованою вважається практика, яка існує в правових системах країн загального права, де в суді можна посилається не тільки на норми закону, а й на праці відомих учених-правників. Останні розглядаються як визнані джерела права, якщо на них зроблено посилання у декількох судових рішеннях. Частіше за все це приватні кодифікації прецедентного права» [4, с. 36]. Разом з цим також висловлювалася точка зору, згідно якої як джерело міжнародного приватного права «доктрина відома в історичному минулому, але в наш час вже втратила якість самостійного джерела права» [15, с. 30].

Регулятивна функція цивілістики знайшла втілення в римському приватному праві. Консультації юристів значним чином вплинули на розвиток римського приватного права. При цьому «філософія римського приватного права набувала практичного значення зусиллями римської юриспруденції (особливо у класичний період). Значення римської юриспруденції для формування приватного права у Стародавньому Римі може бути оцінене з двох позицій. По-перше, з погляду оцінки участі правників (знавців права) у формуванні розуміння права, його ідей та засад. По-друге, з урахуванням їх участі безпосередньо у правотворенні, зокрема, через такі форми останнього, як едикти магістратів та офіційні консультації» [16, с. 23].

В юридичній літературі звертається увага на те, що своїми тлумаченнями юристи в Стародавньому Римі «надавали окремим нормам потріб-

ного змісту, необхідного напрямку і цим фактично створювали нові норми. В силу авторитету юристів та їхніх консультацій такі тлумачення набули загальнообов'язкового характеру і в республіканський період стали окремою формою права. Проте найвищого розквіту римська юриспруденція досягла за часів принципату, коли центр правотворчої діяльності переноситься від преторів до правознавців. Претори як демократичний інститут республіканського Риму не вписувалися в межі принципату, вони поступово втрачали авторитет, нормотворчу активність» [16, с. 16].

Юридичний матеріал, який накопичився за роки роз'яснень законів та консультацій з різних правових казусів, став предметом наукових досліджень, вивчався та узагальнювався. Результатом діяльності юристів були узагальнення юридичної практики, а також коментарі до різних законів. Правознавство із консультаційної, практичної сфери поступово перетворюється на науку – цивілістику. Далі систематичне дослідження цивільного і преторського права почало знаходити своє втілення у більш детальних і глибоких працях.

Також «оскільки юристи користувалися великою повагою, Август вирішив залучити їх на свій бік» [16, с. 16]. Самим видатним юристам було надано *jus publici respondendi* (право офіційних консультацій). Таким чином такі консультації надавалися нібито від імені принцепса, спираючись на його авторитет, що надавало їм офіційного характеру. При цьому рішення суддями обґрунтовувалися при прийнятті ними таких консультацій як обов'язкових. Сформульовані та аргументовані респонси (*responsa prudenti*) були обов'язковими для судді, тобто розглядалися як одне з джерел римського права. Якщо єдиного погляду з певного питання вироблено не було, суддя на власний розсуд застосовував думку найбільш авторитетного для нього юриста.

Юристи, які викладали римське право у юридичних школах Стародавнього Риму, називалися професорами (*juris Professors*), а їхні учні – студентами (*studiosi*). Юридична освіта при цьому користувалася великою повагою.

В період домінуючої імператорської влади стала абсолютною, а воля імператорів почала визнаватися єдиним джерелом права. Найбільш відомі юристи здебільшого почали присвячувати себе викладанню та науці (цивільистиці) та перестали займатися практичною діяльністю. Посилання на їхні думки і судження зберігали своє значення, але в юридичній літературі звертається увага на більшу складність їх застосування при вирішенні

12. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести: підручник / Н.М. Крестовська, Л.Г. Матвеева. К. Юрінком Інтер, 2015. 584 с.
13. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваїте, 2016. 392 с.
14. Килимник І. І. Міжнародне приватне право : навч. посібник / І. І. Килимник, А. М. Бровдій ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова; Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. 111 с.
15. Міжнародне приватне право. навч. посіб. / За ред. С. Г. Кузьменка. К.: Центр учбової літератури, 2010. 316 с.
16. Харитонов Є.О. Основи римського приватного права: посіб. для аудиторного і самостійного вивчення курсу. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2016. 396 с.
17. Полянський Є. Ю. Правова доктрина як базисна концепція права: природа, структура, значення. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Т. 17. С. 297–313.
18. Харитонов Є.О. Цивільні правовідносини: моногр. / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova. 2-ге вид., перероб. і доп. Одеса : Фенікс, 2011. 456 с.

Матійко Микола Володимирович

Окремі аспекти регулятивної функції науки цивільного права та римського права

Стаття присвячена дослідженню окремих аспектів регулятивної функції науки цивільного права та римського права.

Шляхом аналізу практики буття науки цивільного права та римського права досліджено вплив науки цивільного права та римського права у регулятивному напрямку на суспільні відносини та регулятивне соціальне призначення науки цивільного права та римського права. Розглянуті погляди вчених щодо впливу науки цивільного права та римського права у регулятивному напрямку на суспільні відносини та регулятивне соціальне призначення науки цивільного права та римського права.

Надано визначення регулятивної функції науки цивільного права як впливу науки цивільного права в регулятивному напрямку та регулятивного соціального призначення науки цивільного права.

Визначено, що змістом регулятивної функції науки цивільного права є спосіб впливу, що полягає у регулюванні суспільних відносин.

Констатовано, що регулятивна функція цивілістики знаходила втілення в римському праві.

Визначено, що призначення науки цивільного права регулювати суспільні відносини може втілюватися у наданні одного з варіантів правового оформлення (визнання) певним відносинам.

Констатовано, що регулятивна функція науки цивільного права серед іншого може проявляти себе у встановленні правового статусу суб'єктів відносин, закріпленні положень щодо здійснення суб'єктивних прав, визначенні (передбаченні) підстав набуття суб'єктивних прав, визначенні (передбаченні) підстав припинення суб'єктивних прав, визначенні оптимального типу правового регулювання стосовно конкретних суспільних відносин та ін.

Ключові слова: цивільне право, римське право, римське приватне право, міжнародне приватне право, функції цивільного права, цивільно-правове регулювання, цивільні правовідносини, приватне право, правова доктрина, здійснення цивільних прав.

Matiiko Mykola

Certain aspects of the regulatory function of the science of civil law and Roman law

The article is devoted to the study of certain aspects of the regulatory function of the science of civil law and Roman law. By analyzing the practice of the existence of the science of civil law and Roman law, the influence of the science of civil law and Roman law in the regulatory direction on social relations and the regulatory social purpose of the science of civil law and Roman law is investigated. The views of scientists on the influence of the science of civil law and Roman law in the regulatory direction on social relations and the regulatory social purpose of the science of civil law and Roman law are considered.

The definition of the regulatory function of the science of civil law is given as the influence of the science of civil law in the regulatory direction and the regulatory social purpose of the science of civil law.

It is determined that the content of the regulatory function of the science of civil law is a method of influence consisting in regulating social relations.

It is stated that the regulatory function of civil law was embodied in Roman law.

It is determined that the purpose of the science of civil law to regulate social relations can be embodied in providing one of the options for legal registration (recognition) of certain relations.

It is stated that the regulatory function of the science of civil law, among other things, can manifest itself in establishing the legal status of subjects of relations, enshrining provisions on the exercise of subjective rights, determining

(predicting) the grounds for acquiring subjective rights, determining (predicting) the grounds for terminating subjective rights, determining the optimal type of legal regulation in relation to specific social relations, etc.

Key words: civil law, Roman law, roman private law, private international law, functions of civil law, civil law regulation, civil legal relations, private law, legal doctrine, exercise of civil rights.

Дата надходження статті: 15.10.2025

Дата прийняття статті: 29.10.2025

Опубліковано: 22.12.2025

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

